

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2010, Volume: 5, Number: 4, Article Number: 1C0214

EDUCATION SCIENCES

Received: August 2010

Accepted: September 2010

Series : 1C

ISSN : 1308-7274

© 2010 www.newwsa.com

Bülent Aksoy¹

Kadir Karatekin²

Zafer Kuş³

Ömer Faruk Sönmez⁴

Gazi University¹⁻²⁻⁴

Ahi Evran University³

baksoy28@gmail.com

Ankara-Turkey

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE KARİKATÜR KULLANIMININ ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARISINA ETKİSİ

ÖZET

21. yüzyılda bilim ve teknolojinin hızla gelişmesi ile bu hızlı değişim ve gelişime ayak uydurabilecek bireylerin yetiştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durum eğitim sistemimizde yeni eğitim ve öğretim yaklaşımlarının önem kazanmasına neden olmuştur. Bu yaklaşımların en önemli amacı öğrencilerin eğitim-öğretim süreci içinde aktif rol almalarını sağlamak ve onların yaratıcılığını ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmektir. Bunu sağlamak için de kullanılacak yöntem ve materyallerin eğitim-öğretim sürecini destekler nitelikte olması gerekmektedir. İşte karikatürle eğitim bu noktada etkili bir öğretim şekli ve materyali olarak karşımıza çıkmaktadır. Karikatürle eğitim öğrencileri derse karşı güdülerken aynı zamanda öğrencileri aktif bir şekilde öğretim sürecinin içine sokacak bu da öğrencilerin akademik başarıları üzerinde olumlu bir etki yapacaktır. Bu araştırmanın amacı da eğitimde karikatür kullanımının başarı üzerindeki etkisini sınamaktır. Araştırma sonunda elde edilen veriler Sosyal Bilgiler öğretiminde karikatür kullanımının olumlu bir etkisinin olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Materyal Kullanımı, Mizah, Karikatür, Akademik Başarı

THE EFFECT OF CARTOON USING ON STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN SOCIAL STUDIES TEACHING

ABSTRACT

With the rapid development of science and technology in 21st century, the need of training people who can keep pace with this rapid development and changing has revealed. Due to this situation our education systems consider new education and teaching approaches important. The most important aim of these approaches is to make students active during the period of education-teaching and to improve their creative thinking and critical thinking skills. To provide this aim, method and techniques must support education and teaching period. At this point teaching with cartoons emerges as an effective method and material. Using cartoons in education will both motivate students and make them more active in teaching period. Thus it will have positive effect on students' academic achievement. The aim of this study is to examine the effect of cartoon using in academic achievement in social study course. At the end of the study it was found out that cartoon using have positive effects in social study teaching

Keywords: Social Studies, Material Using, Humor, Cartoon, Academic Achievement.

**Bir karikatür binlerce kelimedenden daha fazlasını söyler.
(A Cartoon says more than a thousand words)**

Hugo Verkest

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bilim ve teknoloji hızla gelişmiş bu baş döndürücü gelişmeyle birlikte, ülkeler ekonomik ve toplumsal dönüşümler yaşamışlardır (Vural, 2004: 19). Böyle bir dünyada eğitim ve öğretimin amaçları ve ilkeleri de farklılaşmıştır (Yavuz, 2005:37).

Ancak ülkemizde devamlı ve sağlıklı bir sistemin yokluğu, günümüzdeki; öğrencinin özgür kimliği olduğunun kabul edilmeyişi, kendi yetenek ve sınırlarının farkına varamaması, öğrenmeyi öğrenememesi, sorun çözme kabiliyeti düşüklüğü, doğru kural koyma ve uygulama becerisi yetmezliği sorunlarını ortaya çıkarmıştır (Vural, 2004: 34).

Bu sorunların ortadan kaldırılması için geleneksel okul yaklaşımından öğrenci merkezli okul anlayışına geçiş sürecinde bu değişimi destekleyen bir dizi değerlerin, anlayışların ve yaklaşımların benimsenmesi ve hayata geçirilmesi gerekti. Bu amaç doğrultusunda da Milli Eğitim Bakanlığı, yeni bir anlayışla (yapılandırmacı) geliştirdiği programı 2005-2006 öğretim yılında da tüm Türkiye'de uygulamaya koymuştur.

Programın temel felsefesini oluşturan yapılandırmacılık her bireyin yeni bir bilgiyi, önceki bilgi beceri ve yaşantılarının süzgecinden geçirerek yeniden yorumladığı ve bilgiyi kendi zihninde oluşturduğundan hareketle, öğreneni merkeze alan bir kuramdır. Yeni programın öğrenme-öğretme süreci incelendiğinde genel olarak öğrenci merkezli, öğretmenin daha çok rehber rolünde olduğu ve etkinliklere dayalı olarak geliştirildiği görülmektedir. Programda verilen etkinlik örneklerinin öğrenciler için eğlenceli aynı zamanda öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmelerine olanak sağlayacak bir şekilde düzenlendiği görülmektedir (Özdemir, 2006: 19-39). Bu programın etkili bir şekilde uygulanabilmesi için öğrenen ve öğretmenin ortaklaşa çalışması bir zorunluluktur. Çünkü öğrenilen içerik kadar nasıl ve hangi araçlarla öğrenildiği de önemlidir. Öğreten ve öğrenen arasında var olan bu sürecin verimliliğinin yükseltilmesi bireyde öğrenmenin nasıl olduğunun anlaşılması ve bunun geliştirilmesi yönündeki etkinliklerin ortaya konmasını gerektirir (Doğanay, 2008: 130).

Hiç kimse öğrenme isteği duymadan öğrenemez. Öğrenme isteği sonuçta öğrencinin kendisinden gelmelidir. Öğretmen öğrencinin öğrenmeye istekli hale gelmesine yardımcı olmak için çalışır (Özdemir ve Yalın, 1999:71). Çocuklara herhangi bir konu, anlayabilecekleri bir biçimde verilirse hemen her şeyi yetişkinlerden daha çabuk öğrenebilirler (Bruner, 2009:31). Bunun için öncelikle dersin ilgi çekmesi ve dersin sunumuna bazı eklemelerin yapılması gerektirmektedir. Bu eklemeler ile öğretmen öğrencide öğrenme arzusu yaratabilir. Bu eklentiler ile öğretim canlı ve açık hale getirilebilir, öğretim zenginleştirilebilir, öğrencilerin ilgi ve dikkatleri arttırılabilir ve karmaşık fikirler basite indirgenerek açıklanabilir (Küçükahmet, 1997:149,151). Buna göre öğrenmeye etki eden en önemli faktörlerden biri güdülenmedir diyebiliriz. Öğrencilerin bilgisinde ve davranışlarında uzun süreli ve kalıcı bir değişiklik yapmak ve öğrenme becerilerinin kalitesini arttırmak istiyorsak öncelikle onların motivasyonunu harekete geçirmemiz gerekir. Çocuğun derse güdülenmesinde pek çok faktör etkili olmaktadır. Bu faktörlerin başında da öğretim yöntemleri ve öğretimde kullanılan materyaller gelmektedir (Ataman, 2004:217).

Öncelikle öğrenilen bilginin daha anlamlı ve kalıcı olması, öğrencinin daha kolay öğrenmesi, öğrenmenin yanında birçok becerinin gelişmesinin sağlanması için birçok yöntem geliştirilmesi gerekir (Yel ve Diğ., 2008:38). Günümüzde uygulama sürecinde kullanılan birçok öğretim

yöntemi vardır. Ancak bunların bir kısmı öğrencilerin öğretim süreci içine girdiği aktif öğrenme yöntemleridir. Aktif öğrenme, öğrenenin öğrenme sürecinin sorumluluğunu taşıdığı, öğrenene öğrenme sürecinin çeşitli yönleri ile ilgili karar alma ve öz düzenleme yapma fırsatlarının verildiği ve karmaşık öğretimsel işlemlerle öğrenenin öğrenme sırasında zihinsel yeteneklerini kullanmaya zorlandığı bir öğrenme sürecidir (Açıkgöz, 2003:17). Bu süreç içinde öğretmenin yönlendirici, problem çözücü, liderlik gibi önemli görevleri vardır. Bu görevleri etkili ve başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmesi için öncelikle iyi bir öğretmenin, karşısındaki öğrencinin rolüne girebilmeli ve "Eğer ben bu konuyu hiç bilmeseydim bana nasıl anlatılmasını isterdim?" sorusunu kendisine sorabilmelidir (Erginer, 2004:3).

- Uygun bir eğitim ortamında gerçeğin kendisi olan, küçüklükten beri unutulmayan ve hoş giden yaşantılar öğrencilerin bizzat kendileri tarafından bütün duyu organlarını kullanarak ulaşması gereken tecrübelerdir. Öğretmenin öğreteceği şeylerle ilgili hedef-davranışları (kazanımları) öğrencilere kazandırabilmesi için uygun çevreyi oluşturabilmesi ve öğrencileriyle gerekli iletişimi kurabilmesi, eğitim araç ve yöntemlerini kuramlara dayalı olarak akıllıca ve ustaca kullanabilmesine bağlıdır. Bu konuda eğitim teknolojisinin gelişmesine dünya ölçüsünde katkı sağlamış olan Edgar Dale, yaşantı konisi adını verdiği çok esnek bir model geliştirmiştir. Bu modelin temel ilkeleri Öğrenme işlemine katılan duyu organlarımızın sayısı ne kadar fazla ise o kadar iyi öğrenir ve o kadar geç unutturuz.
- En iyi öğrendiğimiz şeyler, kendi kendimize yaparak öğrendiğimiz şeylerdir.
- Öğrendiğimiz şeylerin çoğunu gözlerimizin yardımıyla öğreniriz.
- En iyi öğretim, somuttan soyuta ve basitten karmaşığa doğru giden öğretimdir (Çilenti, 1997:55-62).

Çevre okula sığmıyorsa, tarih geriye işlemiyorsa, eğitim nasıl yaşantı ürünü olacaktır. Çare çevreyi okula taşımaktır. Tarihi dramatize edip, olayları yaşamak, zaman dilimlerinin görüntülerini film aracılığı ile güncelleştirmek, konuyu model resim, görüntü gibi mesajla somutlaştırmak öğrencinin duyu organlarını etkileyip beyinde kalıcı izlenimler meydana getirmektir (Meydan ve Akdağ, 2008:147).

Çoğu zaman sayfalar dolusu bilgileri öğrenmek ve hatırlamak insanlara zor gelirken fotoğraflar ve resimler (karikatürler) insanların hafızasına kolaylıkla yerleşir ve beyinde aynı zamanda farklı düşünme alanlarını harekete geçirir (Yavuz, 2005:154). 21. Yüzyıl görselliğin, görsel iletişimin öne çıktığı bir yüzyıldır. İmgenin gücünün arttığı ve görsel kültürün yükseldiği bir dönemi yaşıyoruz. Bu dönemde insanlar gördüklerine, duyduklarından ya da okuduklarından daha fazla inanmaktadır (Örs, 2007:11).

Sosyal Bilgiler dersinde de eğitimi bir yaşantı ürünü haline getirmek, yeni gelen bilgileri ve soyut kavramları somutlaştırabilmek için çeşitli araç ve materyallerden yararlanılabilir (Erden, Tarihsiz:175). Bu materyallerden birisi de karikatürlerdir. Sosyal Bilgiler eğitiminde karikatürün yeri ve öneminden bahsedebilmek için önce mizah kavramı ve mizah eğitim ilişkisi üzerinde durmak gerekir.

1.1 Mizah ve Eğitim (Humor and Education)

Mizah, gerçeğin güldürücü yanını ortaya koyan bir sanat türüdür. Mizahta esas olan alışkanlık dolayısıyla herkese tabii gelen olayda bir takım uyumsuzlukları ortaya bulup çıkarmaktır (Meydan Larousse, 1990:852). Kişileri olayları, durumları gülünç yanlarıyla yansıtan yapıtlar için kullanılır (Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, 1987:857). Mizahın başlıca gayesi güldürmedir ayrıca düşündürebilir de çünkü mizah

her zaman zeka ile doğrudan ilgilidir. Mizahta gizli ve iğneleyici bir üslup vardır. Mizah hayattan beslenir. Sosyal hayattaki aksaklıkları, toplum ve fert üzerindeki baskıları, sıkıntı ve gerginlikleri karşılayan bir araç olarak ortaya çıkmaktadır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1986: 384). Günümüz gençliğinin en çok okuduğu ve üzerinde konuştuğu yayınların başında mizah dergileri gelmektedir (Kete, Avcu ve Aydın, 2009:532). Öğrencilerin mizaha olan bu ilgisini eğitimde dersin sunumuna yapılabilecek bir ekleme olarak kullanabiliriz. Ancak öğrenmeyi eğlenceli kılan, öğrenmeyi pekiştiren, kalıcılığını artıran (Özdemir ve Yalın, 1999:61) ve hayatın güler yüzü olan mizahı eğitimimizde pek kullanmıyoruz. Çünkü geleneksel anlayış eğitimin ciddi bir iş olduğundan hareket ederek bu işi yaparken de ciddi araçların kullanılması gerektiğini iddia etmektedir. Belki de bu şekilde yetiştirildiğimiz içindir ki büyüklerimizden "Çok gülme!, Çok gülen çabuk ağlar" gibi uyarıları sık sık duyuyoruz (Topçuoğlu, 2007:49,50). Araştırmalar, mizahın problem çözme, yaratıcılık, dil becerileri ve stresle başa çıkma gibi bilişsel becerilerle ilişkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bazı araştırmalar mizahın öfkeyi azalttığını ve eğitsel süreçlerde odaklanmaya yardımcı olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, mizahın etkili bir öğretim stratejisi olduğu da artık bilinmektedir. Bu bulgulara dayanarak, mizahın öğrenme süreçlerinde son derece önemli rol oynadığını anlamaktayız. Ancak, derslerde kullanılacak mizahın konuyla ilgili olması, konunun öğrenilmesini kolaylaştırması ve önceden planlanarak kullanılması gerekir. Konunun anlaşılmasını kolaylaştıran karikatürler, eğlenceli kısa filmler ya da fıkralar, mizah unsurları olarak kullanılabilirler.

(Oral, <http://www.ilbap.gov.tr/g.ORAL-Mizah-Egt.doc>, Erişim Tarihi: 21 Mart 2010).

1.2. Karikatür ve Eğitim (Cartoon and Education)

Eğitimde kullanılabilecek mizah araçları içerisinde etkili olabilecek unsurlardan birisi de karikatürlerdir.

Karikatür bir kimsenin karakteristik çizgilerini hicvetmek maksadı ile mübalağalı bir şekilde bozarak yapılan resimdir. Karikatür sadece güldürmek gayesini taşıdığı gibi güldürürken düşündürmek için de kullanılır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1986:198). Bu genel tanımdan sonra karikatürü oluşturan üç temel öğeden söz edebiliriz.

- Çizgi ögesi
- Güldürme ögesi
- Düşündürme ögesi (Efe, 2005:13).

Eğitimde karikatürlerden yararlanmak günümüzde yeteri kadar sempatik gelmemektedir. Fakat hiçbir araç karikatür kadar öğretimi ilginç kılmaz. Bir kere karikatür görseldir, motivasyon verir, tartışma fırsatı yaratır. Gerek tarihsel, gerekse aktüel tüm konular karikatürle karmaşıklık ve soyutluktan arındırılabilir. İlköğretim öğrencileri için en azından çocukla iletişim kurmada mizahsal yaklaşımın çekiciliğinden söz edilebilir. Karikatürün sıcaklığı, sevimliği gülmenin ve gülümsemenin verdiği rahatlık ve gevşemeden yararlanarak istenilen mesajı öğrencinin belleğine yerleştirmek çok daha kolay olur. Karikatür, eğitimcinin yazı tahtası üzerindeki işini fazlasıyla kolaylaştırır. Bir derste belli bir konu işlenirken giriş bilgileri olarak sunulan genel açıklamalarda veya konuya başlangıç noktası olarak yapılan girişlerde karikatür bir provokasyon olarak kullanılabilir. Bu derste bir gülme olayı yaratacak ve öğrenciyi öğrenmeye doğru çekecektir (Özer, 2005:71-73). Karikatürün sorgulayıcı yönü öğrencileri öğrendiklerinin nedenini bilmek, en doğrusunu öğrenmek isteyen araştıran öğrenciler yapacaktır. Karikatürün eleştiri özelliği ise öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirecektir. Bunun yanında öğrenciler kazanacakları mizah

duyarlılığıyla yaşama daha hoşgörülü, güler yüzlü bakacaktır. Karikatür bir iletişim aracı olarak kullanıldığında öğrencilerin öğretmenlerle ve kendi aralarında anlaşacakları bir araç olacaktır. Karikatürün verdiği mesajın daha kolay ulaşması nedeniyle daha kolay iletişim kuracaktır (Danyal, 2005:74).

Öyleyse öğretmen karikatürün neresinde durmalı, her öğretmen karikatür çizebilir mi ya da her karikatür çizen kişi öğretmen midir? Öğretmen karikatür sanatçısı değilse yani karikatür çizmiyorsa karikatür sanatının içinde durmalıdır. Çünkü öğretmen öğrencilerini nasıl şekil verip yeniden yaratıyorsa karikatür de estetik, biçem ve düşünce kavramlarıyla içinde yaşadığı toplumu yeniden yaratır (Efe, 2005:14,15).

Karikatürler eğlenceli olmalarının yanında aynı zamanda öğretim ve öğüt vermek için güçlü birer araçtır. Karikatürler çocuklar ve yetişkinler tarafından kolayca algılanabilir. Göz ve beyin üzerinde canlanması kolaydır. Birçok insan, genellikle görsel bilginin %75-80'nini algılar. Bu nedenle karikatür kullanımı ile öğrenme artabilir (Fleischer,2004).

Karikatürlerin bahsettiğimiz bu yararlarının yanında bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Doring (2002)'ye göre uygun karikatür kullanımı, öğrenciyi düşündürmeye teşvik eder, rahatlatıcı olabilir. Ancak karikatür seçiminde dikkatli olunmalı ve aşırı kullanılmamalıdır. Bu nedenle, karikatürün bir öğretim materyali olarak seçiminde Sosyal Bilgiler öğretmenin özellikle dikkate alması gereken ölçütler:

- Hedefe uygunluk
- Konuya uygunluk
- Öğrenciye uygunluk gibi noktalarda toplanmaktadır (Durualp, 2006:56).

Bir öğretmen kendisinin çözümleyemediği karikatürleri sınıfa götürüp öğrencilere çözümlemesi birçok olumsuzluklar yaratabilir. Ders konusu olacak karikatürler konu edilen metin ya da parçalara uygun olmalıdır. Kolay yorumlanmalı, bilinen ya da anlaşılabilir olaylar olmalıdır. Öğrenci düzeyinden ayrılmamalıdır. Aynı zamanda da etkileyici olmalıdır. Özellikle yazısız karikatürler seçilmelidir. Çünkü bu tip karikatürlerin açıklamaya elverişli evrensel bir dili vardır. Yazılı karikatürler konuyu kısa yoldan öğrencilere aktarır, yazısız karikatürler ile uzun tartışma ve yorumlamalar yapılabilir (Efe, 2005:20).

1.3. Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür Kullanımı (Cartoon Using in Social Study Course)

Sosyal Bilgiler dersinde işlediğimiz konulara uygun karikatürler o konular hakkında anlatılması güç olan pek çok mesajı kolaylıkla verebilir. Bu yüzden bir Sosyal Bilgiler öğretmeni konuyla ilgili karikatürleri yeterince kullanabilmelidir. Ancak ülkemizde Sosyal Bilgiler ders kitaplarında konularla ilgili karikatürler henüz yer almamaktadır (Durualp, 2006:54).

Karikatürler sınıf tartışmalarını başlatmaya, çok disiplinli dersleri desteklemeye, düz anlatıma dayalı dersleri görselleştirmeye, yüksek düzeydeki soruları desteklemeye ve özgün değerlendirmeye bir temel sağlamaya oldukça uygundur (Heitzmann,1998; Akt. Altun, 2009:192,193). Karikatürlerin sahip olduğu bu eğitimsel değerler Sosyal Bilgiler dersinde çok daha önem kazanmaktadır. Sınıf tartışması, Sosyal Bilgiler dersinin etkili bir şekilde öğretiminin temel yöntemlerinden birisidir. Sosyal Bilgiler dersinin içeriği çözülmeyi bekleyen pek çok problem, tartışmalı konu ve güncel meselelerle doludur. Karikatürler bu konulara bir çıkış noktası oluşturarak tartışmaların başlatılmasını sağlayabilir.

Karikatürlerin özellikle Sosyal Bilgiler dersinin çok disiplinli yapısına hitap eden nadir materyallerden biri olması, Sosyal Bilgiler

dersindeki kıymetini artırmaktadır. Karikatürlerden faydalanılarak tarihi bir olayın yorumlanması, güncel bir sorunun analizi ya da herhangi bir konuyla ilgili kavram yanlışlarının giderilmesi sağlanabilir. Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde sıkça kullanılan karikatürler politik karikatürler, güncel karikatürler, tarihi karikatürlerdir. Bunların yanı sıra son zamanlarda üzerinde önemle durulan bir diğer karikatür çeşidi de kavram karikatürleridir (Altun, 2009:193).

1990'lı yıllarda geliştirilen kavram karikatürleri günlük yaşamdan bilimsel bir olayı karikatür biçimindeki karakterler yardımıyla tartışma biçiminde ifade eden ve olaya ilişkin farklı bakış açıları sunan görsel araçlardır (Alkış, 2009:83). Kavram karikatürlerinin öğrenme ortamlarında kullanılmasıyla öğrenciler, görüşlerini sosyal ortamlarda tartışma olanağı bulmakta ve daha sonra tartışılan görüş ve öneriler doğrultusunda bilgilerini sorgulayarak kendi bilişsel yapılarında değerlendirmelere ve yeniden düzenlemelere gitmektedirler. Bu nedenle öğrencilerin kavramsal anlamalarını geliştirmek ve kavramsal yapılarını ortaya çıkarmak için kullanılan kavram karikatürleriyle öğrenmenin, sosyal bir süreç olarak görülmesi gerektiği kabul edilmektedir (İnel ve Diğ, 2009:3). Kavram karikatürleri kullanımının, öğrencilerin dikkatlerini derse yoğunlaştırarak eğlenceli, görsel ve görüşlerini tartışabilecekleri öğrenme ve bilgiyi yapılandırma ortamları yaratabileceği düşünülmektedir (Balım ve Diğ, 2008:192).

Sınıf içerisinde karikatürler kullanılırken unutulmaması gereken en önemli konu karikatürlerin mizahi amaçlı değil eğitimsel bir amaç için kullanıldığıdır. Bu nedenle karikatürlerle ilgili, öğretimin ve konunun amacına uygun sorular sormak önemlidir. Karikatürle ilgili olarak önce genel daha sonra da spesifik soruların hazırlanması gerekmektedir. Uygun karikatürlerin seçimi gerçekleştikten sonra uygun soruların sorulmasını kolaylaştıran ve karikatürlerin derslerde kullanılmasını daha sistematiğe eden çeşitli teknikler mevcuttur. Bunların başında karikatürlerin analiz edilmesi ve yorumlanmasıdır. Bu çalışmalara ek olarak öğrencilere karikatür çizim çalışması da yaptırılabilir (Altun, 2009:200).

Karikatürlerin analiz edilmesi ve yorumlanması için öğrencilere şu soruları yöneltebiliriz.

- Karikatürde neler görüyorsunuz?
- Sizce karikatürün çizildiği yer neresi olabilir?
- Karikatürdeki ana figür (karakter) kimdir?
- Hangi figür aktif bir roldedir?
- Karikatürdeki öyküyü tanımlayabilir misiniz?
- Karikatür hangi problemi ifade ediyor olabilir?
- Sanatçı bu eseri yaparken neler hissetmiş olabilir?
- Konumuz ile ilgili karikatürdeki bilgi nedir?
- Konu ile ilgili olumlu veya olumsuz bir karar var mı?
- Karikatürde semboller var mı? Varsa bu semboller neyi temsil etmektedir?
- Karikatürdeki konu hakkında karikatüristin fikri nedir?
- Karikatürist ile aynı fikirde misin veya farklı fikirde misin?
- Karikatürde en çok ilginizi çeken olay nedir?
- Karikatürdeki olaylar sizde nasıl bir duygu uyandırıyor?
- Neleri ilave etmek ya da çıkarmak isterdiniz?
- Bu karikatüre cümle eklersen hangi cümleyi eklerdin?
- Bu karikatüre hangi ismi vermek istersiniz?
- Sizce eserin bizler ve bugün için anlamı nedir?(Verkest, 2000:444; Durualp, 2006).

Şekil 1. Öğrencilerin "Tarihte Toprak Yönetimi" konulu çizdiği karikatüre bir örnek

(Figure 1. A sample of students' drawing cartoon regarding to "soil management in history")

Steinfert'a (1995; Aktaran Kılınç, 2008:41), göre Karikatürleri anlamak için küçük öğrencilerin bu konuda eğitilmeleri gerekmektedir. Buna göre bir karikatürü anlamak için;

- Sembolizmi yorumlamak
- Sonuç çıkarmak
- Görsel dili tanımak
- Analojileri belirlemek gibi beceriler gereklidir.

Karikatürü oluşturan temel unsurların (karikatür, ironi, hiciv, sembolizm, abartma, küçümseme alegori "soyut bir düşünceyi somut bir şeyle temsil etme", ima, karakter vb.) bilinmesi, karikatürün ele aldığı konunun arka plan bilgisine sahip olmak ve karikatüristin bakış açısını yansıttığını farkında olmak karikatürlerin analiz edilmesini kolaylaştırır. Karikatürün analiz edilmesi sırasında sadece karikatüre odaklanılır ve karikatürde yer alan bilgiler, kanıtlar incelenerek verilmek istenen mesaj ortaya çıkarılır. Karikatürün yorumlanması sürecinde ise sadece karikatür değil, karikatürü yapan karikatürist ve onun bakış açısı, yapılmasına sebep olan olaylar ya da durumlar, yapıldığı sosyal, siyasi, ekonomik vb. ortamlar gibi çeşitli etkenlerde göz önünde bulundurulur (Altun, 2009:203).

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Çeşitli eğitim durumlarında mizahın bir öğrenme aracı olarak kullanılmasını destekleyen birçok veri mevcuttur. Mizah öğrencileri uyaran, ilgilerini çeken ve bu ilginin devamlılığını sağlayan, gerilim ve test endişesini azaltan ve daha rahat bir öğrenme ortamı yaratan bir araç olarak görülmektedir (Taylor, 1999). Bu araştırma da literatürde, eğitim-öğretimde yararları anlatılan mizah ve mizahın en önemli araçlarından birisi olan karikatürlerin etkililiğini test etmek açısından önem arz etmektedir.

2.1. Problem (Problem Statement)

İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Programında yer alan "Ekonomi ve Sosyal Hayat" ünitesi konularının öğretiminde karikatür kullanımının öğrenci başarısı üzerine etkisi nedir?

2.2. Alt Problemler (Subproblems)

- Öğretim materyali olarak karikatürün kullanıldığı deney grubu ile kullanılmadığı kontrol grubunun ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Öğretim materyali olarak karikatürün kullanıldığı deney grubu ile kullanılmadığı kontrol grubunun son test puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Deney grubunun Ön-test son test puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Kontrol grubunun Ön-test son test puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

3. YÖNTEM (METHOD)

3.1. Araştırma Modeli (Research Design)

Araştırmada, öntest-son test kontrol gruplu bir deneme modeli kullanılmıştır. Öntest-son test kontrol gruplu desenin iki temel avantajı vardır. Birincisi, aynı denekler üzerinde ölçümler yapıldığından farklı deneysel işlem koşulları altında elde edilen ölçümler pek çok deneyde yüksek düzeyde ilişkili olacaktır. Bu da hata terimini düşürecek ve buna bağlı olarak istatistiksel güç artacaktır. İkinci avantaj ise, zaman ve sarf edilen çaba açısından ekonomiklik sağlar. Bu ikinci avantaja bağlı olarak homojen gruplarda çalışma olanağı, deneysel işlemin gerçek etkisinin belirlenmesine katkı sağlar (Ferguson & Takane, 1989; Aktaran, Büyüköztürk, 2001).

3.2. Katılımcılar (Participants)

Bu araştırma 2009-2010 Eğitim - Öğretim yılı bahar döneminde Ankara İli Mamak İlçesi'nde yer alan Demirlibahçe İlköğretim Okulu'nda 2 farklı sınıfta okuyan toplam (66) 7. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Rastgele (random) yöntemle seçilen bir deney ve bir kontrol grubu belirlenmiştir. Kontrol grubunda geleneksel öğretim ortamında eğitim-öğretim verilirken; deney grubunda ise derslerde karikatür kullanılarak eğitim-öğretim verilmiştir. Hem deney hem de kontrol grubunda dersler araştırmacı tarafından anlatılmış, böylece öğretmenden kaynaklı farklılık giderilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğrencilerin sayı ve yüzde dağılımları
(Table 1. Number and percentage of students in study)

Gruplar	Sınıf	f	%
Deney	7-	35	53
Kontrol	7-	31	47
Toplam		66	100.0

Bu araştırmada, kontrol grubundaki öğrencilere öğretim materyali olarak karikatür kullanılmazken; deney grubundaki öğrencilere öğretim materyali olarak karikatür kullanılmıştır ve uygulama sonucunda aldıkları puanlar karşılaştırılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları (Data Collection Instruments)

Araştırmada veri toplama aracı olarak ilgili üniteyi kapsayan bir başarı testi geliştirilmiştir. İlk olarak üniteye yer alan konularla ilgili "kazanımlara dengeli olarak dağıtılmış" 35 adet çoktan seçmeli soru hazırlanmıştır. Hazırlanan bu başarı testinin uygulamasına geçmeden önce bir üst sınıfa, ön uygulaması yapılarak her bir maddenin, madde gücü ve ayrıcalık indisine bakılmıştır. Ayrıcalık indisi (Tekin, 2000:249). Böylece 25 maddeden oluşan başarı testi üzerinde istatistiksel işlemler yapılmıştır. Testteki kalan maddelerin madde güçlükleri, .20 ile .80 arasında değişmektedir. Yani testte hem kolay hem de güç maddeler yer almıştır. Testte kalan 25 soru üzerinde ölçme aracının alfa kat sayısı hesaplanmış ve 0.83 değeri bulunmuştur. Bulunan bu değerlerin istenilen düzeyde olduğu görülmüş ve yeterli kabul edilmiştir. Hazırlanan bu başarı testi deney ve kontrol gruplarına öntest ve sontest olarak uygulanmıştır.

3.4. Deneysel İşlem Basamakları (Experimental Process Steps)

- İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Programında yer alan "Ekonomik ve Sosyal Hayat" ünitesinde yer alan konular kazanımlar doğrultusunda araştırmacı tarafından bir resim öğretmenine yazısız karikatürler şeklinde çizdirilmiştir. Çünkü bu tip karikatürlerin açıklamaya elverişli evrensel bir dili vardır. Yazısız karikatürler ile uzun tartışma ve yorumlamalar yapılabilir (Efe, 2005:20).
- Konu ile ilgili bazı karikatürlerde internetten sağlanmıştır.
- Deney gurubuna bu ünite işlenmeden önce karikatür ve karikatürü oluşturan temel unsurlar (karikatür, ironi, hiciv, sembolizm, abartma, küçümseme alegori "soyut bir düşünceyi somut bir şeyle temsil etme", ima, karakter vb) hakkında bilgi verilmiştir.
- Uygulamaya geçmeden önce bir ders saati farkındalık çalışması yapılmıştır.
- Öğrenciler 4 kişilik gruplara ayrılmış ve her gruba konu ile ilgili çizdirilen karikatürler dağıtılmıştır.
- Öğrencilere karikatür analiz formunda yer alan sorular yöneltilerek konu tartışmaya açılmıştır.
- Karikatürde yer alan bilgiler ve kanıtlar incelenerek verilmek istenen mesaj ortaya çıkarılmıştır.
- Daha sonra gruplardan beyin fırtınası yaparak karikatürdeki karakterleri konuşturmaları istenmiştir.
- Her gruptan bu konuşmaların nedenlerini açıklamaları istenmiştir.
- Karikatürçünün bu karikatürü çizmesindeki amaçla bu konuşmalar arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır.
- Daha sonra her öğrenciden bir sonraki derste tartışmak için evde konuyla ilgili ve kazanımlar doğrultusunda kendi karikatürlerini çizmeleri istenmiştir.

3.5. Verilerin Analizi (Data Analysis)

Başarı testinden elde edilen veriler SPSS 15 isimli bilgisayar istatistik programına aktarılmış ve tüm testlerin istatistiksel değerlendirmeleri bu program aracılığı ile yapılmıştır. Kontrol ve deney gruplarının ön uygulamaları ve son uygulamaları t-testi ile karşılaştırılmış, anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

Şekil 2. Çalışmada kullanılan "Sanayi Devrimi" ile ilgili karikatüre bir örnek

(Figure 2. A sample cartoon which using in study regarding to industrial revolution)

4. BULGULAR VE YORUMLAR (FINDINGS AND COMMENTS)

Araştırmanın birinci alt probleminin analizinde deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 2. Grupların öntest sonuçlarına ilişkin t-testi analizi sonuçları
(Table 2. t-test analysis results of the control and experimental groups related to pre-test)

GRUPLAR	N	\bar{X}	S	t	p
Deney Grubu	35	13,91	4,6801	-,846	,400
Kontrol Grubu	31	14,87	4,4702		

Öğrencilerin öntest sonuçlarına ilişkin t-testi incelediğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. [$t_{(64)} = -,846; p>05$]. Deney grubundaki öğrencilerin öntest puanlarına ilişkin ortalaması ($\bar{X}=13,91$) iken; kontrol grubundaki öğrencilerin öntest puanlarının ortalaması ($\bar{x}=14,87$)'dir. Bu sonuçlara göre çalışmaya başlamadan önce grupların akademik başarılarının birbirine denk olduğu söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt probleminin analizinde deney ve kontrol grubu öğrencilerinin son test başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3. Grupların sontest sonuçlarına ilişkin t-testi analizi sonuçları
(Table 3. t-test analysis results of the control and experimental groups
related to post-test)

GRUPLAR	N	\bar{x}	S	t	p
Deney Grubu	35	21,82	3,6257	4,759	,000
Kontrol Grubu	31	17,19	4,2850		

Öğrencilerin sontest sonuçlarına ilişkin t-testi incelediğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. [$t_{(64)} = 4,759$; $p < 05$]. Deney grubundaki öğrencilerin sontest puanlarına ilişkin ortalaması ($\bar{x}=21,82$) iken; kontrol grubundaki öğrencilerin sontest puanlarının ortalaması ($\bar{x}=17,19$) dir. Bu verilere dayanarak karikatür kullanılarak yapılan öğretimin daha etkili ve başarılı olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Deney grubunun öntest-sontest sonuçlarına ilişkin t-testi analizi sonuçları

(Table 4. t-test analysis results of the experimental group related to pre-test & post-test)

Deney Grubu	N	\bar{x}	S	t	p
Öntest	35	13,91	4,6801	-11,271	,000
Sontest	35	21,82	3,6257		

Deney grubundaki öğrencilerin, öntest puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. [$t_{(33)} = -11,271$; $p < 05$]. Öntest puanları ait ortalama ($\bar{x}=13,92$) iken; sontest puanlarına ait puan ortalaması ($\bar{x}=21,82$)'dir. Yani, deney grubundaki öğrencilerin uygulama sonrası, puan ortalamalarının anlamlı bir şekilde arttığı söylenebilir.

Tablo 5. Kontrol grubunun öntest-sontest sonuçlarına ilişkin t-testi analizi sonuçları

(Table 5. t-Test analysis results of the control group related to pre-test and post-test)

Kontrol Grubu	N	\bar{x}	S	t	p
Öntest	31	14,87	4,4702	-8,303	,000
Sontest	31	17,19	4,2850		

Kontrol grubundaki öğrencilerin, öntest puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. [$t_{(29)} = -8,303$; $p < 05$]. Öntest puanları ait ortalama ($\bar{x}=14,87$) iken; sontest puanlarına ait puan ortalaması ($\bar{x}=17,19$)'dur. Bu bulgulara göre kontrol grubundaki öğrencilerin, uygulama sonrası puan ortalamalarının anlamlı bir şekilde arttığı söylenebilir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER (RESULTS AND RECOMMENDATIONS)

5.1. Sonuçlar (Results)

Sosyal Bilgiler dersinde karikatür kullanımının öğrenci başarısına etkisinin araştırıldığı bu çalışmada; deney ve kontrol gruplarının ön test puanlarının istatistiksel olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Buna göre deney ve kontrol grubunun uygulama öncesinde denk olduğu söylenebilir. Öğrencilerin son test başarı puanlarına bakıldığında ise karikatürle öğretimin yapıldığı deney grubundaki öğrencilerin başarı puanlarının karikatür kullanılmadan öğretim yapılan kontrol grubu öğrencilerinin başarı puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç daha önce yapılan araştırma bulgularıyla da tutarlılık göstermektedir. Durualp (2006) İlköğretim sosyal Bilgiler dersinde karikatür kullanımının akademik başarıyı arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Kılınç (2006) "Tarih Öğretiminde Karikatür Materyali Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi" adlı tezinde karikatür temelli öğretimin öğrenci erişiminde daha etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Özşahin (2009) öğrenci görüşlerine dayanarak yaptığı çalışmada, karikatürlerin Coğrafya'da kullanılabilir olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Karikatürle ilgili farklı alanlarda da yapılan çalışmalarda benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Özalp (2006) fen bilgisi dersinde karikatürlerle yapılan öğretimin, geleneksel metotlara göre daha başarılı olduğunu göstermiştir. Balım ve diğerlerinin (2008) yaptığı araştırmada, Fen öğretiminde kavram karikatürü kullanımının öğrencilere konuya ilişkin bilgilerini tartışarak sorgulama olanağı sunması ve öğrencilerin derse aktif olarak katılımlarını sağlaması nedeni ile öğrencilerin sorgulayıcı öğrenme becerilerini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Kılınç (2008) "Öğretimde Mizahi Kavramaya Dayalı Bir Materyal Geliştirme Çalışması: Bilim Karikatürleri" adlı tezinde bilim karikatürleri ile yapılan öğretimin öğrencilerin başarılarını, biyolojiye yönelik tutumlarını ve motivasyonlarını düz anlatım metoduna göre anlamlı ve pozitif oranda arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. İnel ve diğerlerinin (2009) yaptığı Fen öğretiminde kavram karikatürü kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri adlı araştırmada ise öğrencilerin dersin farklı işlenişi ve kavram karikatürlerinin resimli olması ve eğlenceli olması gibi özelliklerinden dolayı derslerde kavram karikatürlerinin kullanılmasını istediklerini belirtmişlerdir. Yine yurt dışında yapılan çalışmalarda da karikatür kullanımının etkiliği ortaya konulmuştur. Dickmayer (1993) araştırmasında 1941 yılından 1991 yılına kadar geçen süreçte sınıfta mizah kullanımı ile ilgili çalışmaları incelemiştir. Buna göre mizah sınıfta bir iletişim ortamının yaratılmasında, endişe ve gerilimlerin azaltılmasında, ilgi ve katılımın artırılmasında, öğrenme ortamının eğlenceli bir hale getirilmesinde oldukça etkilidir. Ayrıca Rule ve diğerleri (2008) öğretmen adaylarının karikatürler sayesinde daha fazla bilgi öğrendiklerini ve bu materyalleri sınıflarında kullanmak istediklerini belirtmiştir.

5.2. Öneriler (Recommendations)

- Öğrencilerimizin öğretim süreci içinde aktif rol almalarını sağlamak ve onların yaratıcılığını, eleştirel ve sorgulayıcı düşünme becerilerini geliştirmek istiyorsak bir öğretim materyali olarak karikatürleri derslerimizde sıklıkla kullanmamız gerekmektedir.
- Sosyal Bilgiler ders kitaplarında henüz yeterince karikatür bulunmamaktadır. Bu nedenle bundan sonra yazılacak ders kitaplarında eğitimcilerin ve karikatür sanatı ile uğraşan sanatçıların işbirliği ile konulara uygun eğlendirici karikatürler hazırlanmalıdır.
- Öğretmenlerimiz özellikle karikatür çizemediklerinden dolayı derslerde bu etkili materyalleri kullanamamaktadırlar. Ancak konuya en uygun karikatürleri yine öğretmenlerin kendisi daha iyi çizebilir. Bunun için öğretmenlerimize karikatür eğitimi dersleri verilmelidir.
- Yine de karikatür çizemeyen öğretmenlerimiz kendilerine internet, gazete, dergi ve kitaplardan bir karikatür arşivi hazırlamalıdır.
- Özellikle derslerde yazısız karikatürler seçilmelidir.
- Karikatürler istenirse dersin başında öğrencileri güdülemede istenirse dersin işlenişinde ve değerlendirme aşamasında rahatlıkla kullanılabilir.
- Okullarımızda, öğrencilerimize karikatür sanatını sevdirmek ve bu sanatın eğitim-öğretimde kullanılmasını sağlamak için karikatür seçmeli bir ders olarak okutulabilir.

- Karikatür eğitimini almış ve bu konuda yetenekli ve istekli öğretmenler tarafından sosyal kulüpler açılabilir. Bu kulüplerde öğrencilerin yaptığı çalışmalar sergilenebilir.
- Özellikle öğretimde materyal kullanımının başarıyı arttırmadaki etkiliği üzerine yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Ancak bir öğretim materyali olarak karikatürlerin başarı üzerindeki etkisini araştıran deneysel çalışmalar yeteri kadar bulunmamaktadır. Bu konuda yapılacak deneysel çalışmaların sayısı çoğaltılmalıdır.

NOT (NOTICE)

Bu makale, 20-22 Mayıs 2010 tarihleri arasında Fırat Üniversitesinde düzenlenen "9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulan, Sempozyum Oturum Başkanlarının yazılı önerisi ve Yürütme ve Bilim Kurulu tarafından da "Başarılı" bulunan çalışmanın yeniden yapılandırılmış versiyonudur.

KAYNAKÇA (REFERENCES)

1. Açıkgöz, K.Ü., (2003), Aktif Öğrenme, İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
2. Alkış, S., (2009), Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi, Sosyal Bilgiler Öğretimi (Edt. Mustafa Safran), Ankara: Pegem Akademi.
3. Altun, A., (2009), Sosyal Bilgiler Derslerinde Karikatürlerin Kullanımı, Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, (Edt: Refik Turam ve Diğ.), Ankara: Pegem Akademi
4. Ataman, A., (2004), Öğrenme, Gelişim ve Öğrenme, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
5. Balım, A.G. ve Diğerleri (2008), Fen Öğretiminde Kavram Karikatürü Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Sorgulayıcı Öğrenme Becerileri Algılarına Etkisi, İlköğretim Online, 7(1). 188-202.
6. Bruner, J., (2009), Eğitim Süreci (Çev. Talip Öztürk), Ankara: Pegem Akademi.
7. Büyüköztürk, Şener. (2001). Deneysel desenler. Ankara: Pegem Yayıncılık.
8. Çilenti, Kamuran (1997), Eğitim Teknolojisi ve Öğretim, Ankara:Gül Yayınevi.
9. Danyal, N., (2005), Karikatürü İyi Bilen Biri Fazladan Bir Dil Sahibi Olmuş Demektir, Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi, Sayı 275.
10. Dickmayer, S.G., (1993). Humor As An Instructional Practice: A Longitudinal Content Analysis Of Humor Use in The Classroom. Ed 359 587
11. Doğanay, A., (2008), Öğretim İlke ve Yöntemleri, Ankara:Pegem Akademi.
12. Doring, A., (2002). "The use of cartoons as a teaching and learning strategy with adult learners." New Zealand Journal of Adult Learning, 30, 1, pp.56-62, May 2002.
13. Dougherty, B.K., (2002). Comic Relief: Using Political Cartoons in the Clasroom. Internationala Studies Perspectives.
14. Durualp, E., (2006), İlköğretimde Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karikatür Kullanımı, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
15. Efe, H., (2005), Karikatür ve Eğitim, İzmir: Etki Yayınları.
16. Erden, M., (Tarihsiz), Sosyal Bilgiler Öğretimi, İstanbul: Alkım Yayınevi.
17. Erginer, E., (2004), Öğretim Planlama Uygulama ve Değerlendirme, Ankara: Pegem A. Yayıncılık.

18. Heitzmann, W.R., (1998). The Power of political Cartoons in the Clasroom. *International Studies Perspectives*.
19. İnel, D. ve Diğerleri (2009), Fen ve Teknoloji Öğretiminde Kavram Karikatürü Kullanımına İlişkin Öğrenci Görüşleri, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, (EFMED), Cilt 3, Sayı 1, Haziran s. 3. 1-16.
20. Jo-Anne, F., "Using Cartoons for Type Education" 10.3.2010 tarihinden <http://www.docstoc.com/search/Using-Cartoons-for-Type-Education/?catfilter=1> adresinden alınmıştır.
21. Kete, R., Avcu, T. ve Aydın, A., (2009), Öğretmen Adaylarının Çalışma Yapraklarında Karikatür Kullanımına Ait Tutumları, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:17 No:2. 531-540.
22. Kılınç, K., (2006), Tarih Öğretiminde Karikatür Materyali Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
23. Kılınç, A., (2008), Öğretimde Mizahi Kavramaya Dayalı Bir materyal Geliştirme Çalışması: Bilim Karikatürleri, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
24. Küçükahmet, L., (1997), Eğitim Programları ve Öğretim, Ankara: Gazi Kitabevi.
25. Meydan, A. ve Akdağ, H., (2008), Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı, Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi, (Edt: Bayram Tay, Adem Öcal), Ankara:Pegem Akademi.
26. Meydan-Larousse, (1990), Cilt 8. İstanbul: Meydan Yayınevi.
27. Oral, G., (2010), Eğitimde Mizahın Rolü ve Önemi <http://www.ilbap.gov.tr/g.ORAL-Mizah-Egt.doc>, (Erişim Tarihi,21 Mart 2010).
28. Örs, F., (2007), Eğitim ve Karikatür, Karikatür ve Eğitim, İzmir: Karikatürcüler Derneği.
29. Özdemir, M., (2009), Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı ve Değerlendirilmesi, Sosyal Bilgiler Öğretimi (Editör: Mustafa Safran), Ankara: Pegem Akademi.
30. Özalp, I., (2006). Karikatür Tekniğinin Fen ve Çevre Eğitiminde Kullanılabilirliği Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi)
31. Özdemir, S. ve Yalın, H.İ., (1999), Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Ankara: Nobel Yayın.
32. Özer, A., (2005), Karikatür, Eğitimcinin Yazı Tahtası Üzerindeki İşini Fazlasıyla Kolaylaştırır, *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, Sayı 275.
33. Özşahin, E., "Karikatürlerle Coğrafya Öğretimi", *Marmara Coğrafya Dergisi* Sayı: 20, Temmuz - 2009, S. 101-122İstanbul
34. Rule, A.C., Sallis, D.A., and Donaldson, J.A., (2008). Humorous Cartoons Made By Preservice Teachers For Teaching Science Concepts To Elementary Students: Process And Product. Annual Graduate Student Research Symposium (Apr 7) Cederfalls.
35. Taylor, S., (1999). Using Humour and Theatre To Facilitate Learning With Diabetes Educators. (MS Thesis, Saint Francis Xavier University)
36. Tekin, H., (2000). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Ankara:Yargı Yayınevi.
37. Topçuoğlu, H., (2007), Eğitimde Mizahın Önemi, Karikatür ve Eğitim, İzmir: Karikatürcüler Derneği, s. 49,50.
38. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1986), Cilt 5, İstanbul: Dergah Yayınları.
39. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1986), Cilt 6, İstanbul: Dergah Yayınları.

40. Türk Edebiyatı Ansiklopedisi (1987), Cilt 3. İstanbul: Cem Yayınevi.
41. Verkest, H., (2000), *A Cartoon says More Than a Thousand Words*, in Ross, A. (ed) *Developing Identities in Europe: Citizenship and Higher Education*. London , CiCe, pp 437-448
42. Vural, B., (2004), *Öğrenci Merkezli Eğitim ve Çoklu Zeka*, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
43. Yavuz, K.E., (2005), *Aktif Öğrenme Yöntemleri*, Ankara: Ceceli Yayınları.
44. Yel, S. ve Diğerleri (2008), *Sosyal Bilgilerde Öğretim Strateji, Yöntem ve Teknikleri, Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (Editörler: Bayram Tay, Adem Öcal), Ankara: Pegem Akademi.